

A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában

FIALA-BUTORA JÁNOS*

1. Demográfiai adatok

Szlovákiában 2011. május 27-i eszmei időponttal zajlott le a legutóbbi népszámlálás. Az eddig nyilvánosságra hozott adatok alapján az ország 5,397 millió lakosából 458.467 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ami 62.061 fős csökkenést jelent a 2001-es helyzethez képest. Ennek alapján a magyar nemzetiségű lakosok száma a lakosság 8,5%-át teszi ki a tíz évvel ezelőtti 9,7%-hoz képest. A magyar anyanyelvű lakosok száma 572.929-ről 508.714-re, 64.215 fővel csökkent, illetve százalékban kifejezve 10,7%-ról 9,4%-ra. Ha az utóbbi húsz évet vesszük figyelembe, a magyar nemzetiségű lakosok száma 108.829 fővel csökkent.

A negatív tendenciát némileg árnyalja, hogy a 2001-es 1%-ról 7%-ra nőtt azok aránya, akik nem vallották be nemzetiségüket. Mivel a közvélemény bontású adatok még nem állnak rendelkezésre, egyelőre nem lehet megbecsülni, hogy közöttük a magyar nemzetiségű személyek aránya az országosnak megfelelő-e. Ha igen, ez részben csökkentheti a fent említett veszteséget. Részletesebb adatok nélkül az eredmények kiértékelése is várat magára, nem tudjuk, a fogyás mekkora mértékben írható a demográfiai folyamatok, az asszimiláció és a migrációs veszteség számlájára.

2. A szlovák nyelvhasználati szabályozás

Nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezést számos szlovák törvény tartalmaz, és még többnek van áttett módon hatása a nyelvhasználatra.

* A szerző a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának jogásza, a Harvard Law School doktorandusz hallgatója.

Emiatt a szabályozás általános jellemzője a töredezettség és az áttekinthetetlenség, és hatása a nyelvhasználatra leginkább közvetett: mivel a konkrét helyzetre vonatkozó tételes nyelvhasználati szabály az állampolgár számára rendkívül nehezen megismerhető, a szabályozás leginkább mint a háttérben fenyegető tényező jelenik meg, ami önkorlátozásra és az államnyelv előnyben részesítésére sarkallja a polgárokat.

A szabályozás magját az Alkotmány (460/1992. sz. tv.) és a két nyelvtörvény alkotja. Az Alkotmány 6. cikke szerint Szlovákia államnyelve a szlovák nyelv, a 34. cikk pedig a nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok tagjai számára biztosítja nyelvük használatának jogát a hivatalos érintkezésben. Maga az Alkotmány különösebb szerepet a szabályozásban nem játszik, önmagában nem tölti meg jogi tartalommal az „államnyelv” kifejezést, de politikai hivatkozással szolgál a kisebbségi nyelvhasználat törvényi korlátozására.

A tételes nyelvhasználati szabályozás főként a két nyelvtörvényben található. Ezek közül az 1995-ben elfogadott, az államnyelvről szóló törvény (270/1995. sz. tv., a továbbiakban „államnyelvtörvény”) elvben a szlovák nyelv használatát, az 1999-ben elfogadott, a kisebbségi nyelvek használatáról szóló törvény (184/1999. sz. tv., a továbbiakban „kisebbségi nyelvtörvény”) pedig a kisebbségi nyelvek használatát hivatott szabályozni. A gyakorlatban ennek a felosztásnak sosem volt értelme: nyilvánvaló, hogy ha egy bizonyos területen az államnyelvtörvény a szlovák nyelv kizárólagos használatát követeli meg, azzal közvetve a kisebbségi nyelvek használatát is szabályozza. A többszöri nem összehangolt módosítások következtében pedig a jogszabályok még jobban összekuszálódtak, és sok egymásnak ellentmondó, illetve értelmetlen rendelkezést tartalmaznak.

Az államnyelvtörvény területi, személyi és tárgyi hatálya jóval szélesebb, mint a kisebbségi nyelvtörvényé, hiszen az ország egész területére, minden lakosára, és szélesebb körű jogviszonyokra vonatkozik. Főszabályként az államnyelvtörvény minden nyelvvel szemben „előnyt élvez”, nem csak a hivatalos érintkezésben, hanem általában (1. § (2)). Dominanciája abban a rendelkezésben is megmutatkozik, miszerint a kisebbségi nyelvtörvény csak akkor alkalmazható, ha az államnyelvtörvény nem rendelkezik másként (1. § (4)). Ez teljesen ellentmond a *lex specialis derogat lex generali* elvnek, és bizonytalan jogértelmezéshez vezet.

A továbbiakban a két nyelvtörvényt nem külön-külön elemzem, hanem az egyes nyelvhasználati területekre vonatkozó szabályozást egységesen tekintem át, az ide vonatkozó egyéb jogszabályokkal együtt. Ennek a rövid elemzésnek nem lehet célja a meglehetősen kiterjedt szabályozás részletes bemutatása, abból szemezgetve csak a legfontosabb problémákra mutatok rá.

2.1. A kisebbségi nyelvtörvény területi hatálya

Említettem már, hogy az államnyelvtörvény az ország egész területére vonatkozik. Ezzel szemben a kisebbségi nyelvtörvény területi hatálya csak azokra a községekre terjed ki, ahol a kisebbségi nemzetiségű lakosok aránya eléri a 20%-ot, illetve 2021-től a 15%-ot. Ez a rendelkezés több szempontból is problematikus. Elsősorban, a szabály túl rugalmatlan, nem ad lehetőséget eltérésre olyan nagyobb városok esetében, amelyek abszolút számban sok kisebbségi beszélővel bírnak, bár ezek aránya nem éri el a 20%-ot. Pozsony vagy Kassa magyar közösségei például a legnagyobbak közé tartoznak az országban, mégsem élhetnek a kisebbségi nyelvtörvény nyújtotta lehetőségekkel. Hasonló módon nincs lehetőség a történelmi elv figyelembevételére azon községek esetében, amelyek csak nemrég estek a küszöb alá. Léva, Vágsellye vagy Losonc például sokáig magyar többségű városok voltak, amelyekben a magyar lakosság aránya csak nemrég csökkent 20% alá. Ilyen községekben a kisebbségi nyelvhasználat objektív feltételei sokszor adottak, a törvény mégsem alkalmazható az esetükben. Ez egyben ösztönzi az asszimilációt is, hiszen a küszöb alá kerülve a községek megszabadulnak a kisebbségi nyelvtörvény kötelezettségeitől. Egy rugalmasabb szabályozás, mely lehetőséget adna a helyi viszonyok figyelembevételére, sokkal jobban megfelelné a nemzetközi egyezmények elvárásainak.

A másik fontos probléma a 20%-os küszöbvel, hogy a nyelvhasználati jogok gyakorlati alkalmazását is ellehetetleníti. A kisebbségek által lakott községek nagy része ugyanis olyan körzet, illetve megye területén fekszik, amelynek székhelyére nem terjed ki a kisebbségi nyelvtörvény hatálya. Ezért a körzeti, illetve megyei hatáskörű szervek előtt nem használhatók a kisebbségi nyelvek. Hasonló okokból a helyi szinten

kisebbségi nyelven indított eljárás másodfokon már csak államnyelven folyhat, ami arra ösztönzi a feleket és a hivatalokat, hogy helyi szinten se éljenek a kisebbségi nyelvhasználat nyújtotta lehetőségekkel.

A legfontosabb kérdés azonban nem magának a 20%-os küszöbnek a megléte, hanem annak megértése, hogy mi ennek a küszöbnek a szerepe. A küszöb bevezetése általában abból az objektív megfontolásból ered, hogy a nyelvhasználat biztosítása bizonyos számú kisebbségi nyelvű beszélőt kíván. A szlovák jogban azonban nem ezt a szerepet tölti be. A kisebbségi nyelvhasználat ugyanis a küszöb fölött sem biztosított, csupán lehetőség, amivel a kisebbségi beszélő vagy tud élni, vagy nem. Például a hivatalnokok ez esetben sem kötelesek beszélni a kisebbségi nyelvet – az ügyfél szerencséjén múlik, ki elé kerül. Vagy például a községek feltüntethetik az utcaneveket kisebbségi nyelven, de nem kötelesek ezt megtenni. A küszöb alatt pedig még a lehetőség sincs meg. Például ha a magyar ügyfél Pozsonyban egy általa ismert magyar rendőr elé kerül, az államnyelvtörvény alapján szlovákul kötelesek kommunikálni. A küszöb felett tehát megengedett, de nem biztosított a kisebbségi nyelvek használata, alatta pedig tiltott. Ez pedig semmivel nem indokolható.

2.2. A hivatali nyelvhasználat

Egyik nyelvtörvény sem definiálja, mi számít hivatali nyelvhasználatnak. A törvény azokat a szervezet határozza meg, amelyek előtti eljárásra vonatkoznak a nyelvhasználati szabályok. Feltehetően e szervek alkalmazottaival történő minden kommunikáció hivatali nyelvhasználatnak számít. Az államnyelvtörvény definíciója ugyanakkor szélesebb, mint a kisebbségi nyelvtörvényé. Ez utóbbi nem vonatkozik az egyéb közigazgatási szervekre, az általuk, az állami szervek és a törvény által létrehozott jogi személyekre. Ilyeneknek számítanak például az egyetemek, a szakmai kamarák, a Szociális Biztosító, az Állami Lakásfejlesztési Alap, további állami ügynökségek és alapok, és számos más szervezet.

Lényeges különbség, hogy míg az államnyelvtörvény minden szervekre vonatkozik, a kisebbségi nyelvtörvény csak azokra, amelyek székhelye a nyelvkülönb feletti településen van. A 8 megyei székhely közül egyikben sem éri el a kisebbségek aránya a 20%-ot, és a körzeti székhelyek

közül is csak némelyikben. Mivel az állami hivatalok székhelye általában a körzeti és a megyei székhelyeken van, a kisebbségi hivatali nyelvhasználat ilyen esetben nem biztosított, a törvény nem veszi figyelembe, hogy magában a körzetben számos kisebbségek által lakott település van. Például a lévai, losonci, nyitrai, nagykürtösi, nagyrőcei, nagymihályi, tóketerebesi körzetek lakosságának a magyar kisebbség 25–40%-át teszi ki, de a körzeti székhely lakosságának kevesebb, mint 20%-át, ezért az állami hivatalokban a kisebbségi nyelv nem használható. Az új népszámlálás alapján valószínűleg a vágsellyei és a szenci körzetben élők is erre a sorsra jutnak.

A fentiekből látszik, hogy a kisebbségi nyelvhasználat egyik sajátossága, hogy nagyon széttöredezett. Csak bizonyos hivatalok előtt van lehetőség a kisebbségi nyelv használatára, ráadásul ezek köre időnként változik. A munkaügyi hivatalokra például jelenleg mindkét nyelvtörvény vonatkozik, a Szociális Biztosítóra csak az államnyelvtörvény, az egészségügyi biztosítókra egyik sem. Az átlagpolgár számára ez teljesen áttekinthetetlen helyzetet eredményez, hiszen ha ismerné a törvényt, akkor sem tudná, hogy melyik hivatal melyik csoportba tartozik, melyik például az „állami szerv által alapított jogi személy” vagy az „egyéb közigazgatási szerv”.

Az átlagpolgár tehát már az eljárás előtt kiszolgáltatott helyzetben van, hiszen nem tudja, van-e joga a szerv előtt magyarul eljárni. Ennek ellenére, ha például kétnyelvű formanyomtatványt szeretne kitölteni, vagy magyar fordítást is szeretne a hivatal döntéséből, azt külön kérnie kell, nem elég a ráutaló magatartás, például a magyar nyelv használata az eljárás során (kivételt képez, ha az eljárás magyar nyelvű írásbeli beadvánnyal indul). Ez teljességgel figyelmen kívül hagyja a gyakorlati szempontokat. A polgárok a hivatalokba általában ügyeiket intézni járnak, a hivataloknál sokkal kevésbé tájékozottak jogaikról. Ha a hivatal egynyelvű nyomtatványokat tesz csak ki a polcra, az ügyfélnek nincs oka arra gondolni, hogy külön kérvényezve akár kétnyelvű nyomtatványt is kitölthet.

Az egyik lényeges különbség a két nyelvtörvény megközelítése között az, hogy míg az államnyelvtörvényben a hivatal és alkalmazottainak kötelessége az államnyelvű kommunikáció, addig a kisebbségi nyelvtörvényben ez csak az ügyfél joga. Az ügyfélnek tehát „joga” van

magyarul beszélni, a hivatal és hivatalnokok viszont nem kötelesek érteni őt vagy magyarul válaszolni. Maga a kisebbségi nyelvtörvény 7. § (1) bekezdése hangsúlyozza, hogy sem a hivatal, sem alkalmazottai nem kötelesek ismerni a kisebbségi nyelveket. A törvény szerint a hivatal kötelessége csupán biztosítani, hogy a polgár élni tudjon jogával, de azt sem abszolút, hanem csak „adekvát” módon, amibe beletartozik a kisebbségi nyelvű ügyintézés időkeretének meghatározása. Ezek a megkötések, melyek a törvény 2011-es módosításával kerültek a törvénybe, azért is érthetetlenek, mert a törvény eleve a hivatalok egy szűk csoportjában biztosítja csak a kisebbségi nyelv használatának jogát, ahol a nyelvhasználat objektív feltételei adottak. Ha itt is csak „adekvát” módon van lehetőség a nyelv használatára, az minden jogérvényesítési lépésnek gátat szabhat.

Az időkeret bevezetése pedig további kibúvót jelent a hivatalok, és további akadályt az állampolgárok számára. Semmi indoka sincs annak, hogy egy például 30%-ban magyarok által lakott városban csak a munkaidő 30%-ában legyen lehetőség magyar ügyintézésre. Ha már a lakosság aránya a kiindulópont, a 30% inkább azt jelenti, hogy a hivatalnak legalább ennyi magyarul beszélő alkalmazottal kell bírnia, akiket megfelelően beosztva a teljes munkaidő minden időpontjában az ügyintézők legalább 30%-a legyen képes magyar nyelvű kommunikációra. Ezt lehetne esetleg objektív szempontként elfogadni. Ehhez képest a törvény sokkal korlátozóbb, és a gyakorlatban is visszalépést jelent. A törvény alapján az időkereten kívül egyáltalán nem kell biztosítani a magyar ügyintézés, ami a módosítás előtt kötelesség volt. Nincsenek egyelőre gyakorlati tapasztalataink, de ha az adott városban a heti 20 óra ügyfélfogadási idő alapján magyar ügyintézésre csak péntek délelőtt lesz lehetőség, az a magyar hivatali nyelvhasználatra való „jogot” teljesen kiüresíti.

2.3. Közokiratok nyelve

A nyelvek közötti különbségtétel a közokiratok esetében is jelen van. Az államnyelv-törvény szerint minden közokiratot kötelező kisebbségi nyelven kiállítani. A kisebbségi nyelvtörvény ezzel szemben felsorolja azokat a közokiratokat, amelyeket kérésre kétnyelvűen is megkaphat az ügyfél.

Az általános felsoroláson kívül a törvény három közokiratot jelöl meg konkrétan, a születési, a házassági és a halotti anyakönyvi kivonatot.

Fontos tudatosítani, hogy az iratok kétnyelvű kiállítására eddig is volt elvi lehetőség, azonban ennek gyakorlati végrehajtására semmilyen lépés nem történt. Most sem láttuk nyomát annak, hogy készülne az iratminták fordítása. Bízunk benne, hogy mivel a törvény három konkrét okiratfajtát felsorol, legalább azoknak kétnyelvű változatát elkészítik az arra hivatott szervek.

A törvények és más általános érvényű jogszabályok is csak szlovákul kerülnek kibocsátásra. A kisebbségi nyelvtörvény szerint a hivatalos szervek kisebbségi nyelven csak tájékoztatni kötelesek a hatáskörükbe tartozó jogszabályok tartalmáról, nem kötelesek azokat lefordítani. A nyelvküszöb fölötti községnek lehetősége van általános érvényű rendeletéről fordítást készíteni, ez azonban nem kötelessége. Hasonló módon, az államnyelvtörvény a szlovákot teszi meg a teljes hivatali iratvezetés nyelvének. A nyelvküszöb fölötti településeken erről kisebbségi nyelvű változat is készíthető.

Általánosságban elmondható, hogy a „megengedő kétnyelvűségnek” semmi értelme az írásbeliség területén. Nincs az a hivatalvezető, aki saját alkalmazotti idejét arra fecsérelné, hogy magyar fordítást készítsen azokról a belső dokumentumokról, amelyeknek úgyszólván csak a szlovák formája a hivatalos. Hasonló módon, az állampolgároknak sincs szükségük egy nem hivatalos magyar fordításra arról a döntésről, amelynek szlovák változatát is el tudják olvasni. A kétnyelvűség itt azt kívánná meg, hogy a közokiratok sablonjai eleve kétnyelvűek legyenek, és az egyéni iratokat, mint például a határozatok vagy engedélyek, legyen lehetőség csak kisebbségi nyelven kiállítani, hogy a fordítás ne többletmunkát jelentsen.

2.4. Rendvédelmi szervek

Az államnyelvtörvény a rendvédelmi szervek hivatali és szolgálati nyelvének a szlovákot teszi meg, és tagjaikat kötelezi a szlovák nyelv ismeretére és használatára. A kisebbségi nyelvtörvény ebből két kivételt tesz. Minden rendvédelmi szerv tagja használhatja a kisebbségi nyelvet a

nyelvküszöb feletti településen, ha egyébként beszéli azt. E szerint nyelvküszöb alatti településeken tilos a magyar nyelv használata, még ha az adott rendőr és ügyfél beszélik is. Ezen kívül a községi rendőrök szolgálati nyelvként is használhatják a kisebbségi nyelvet, ha ezzel minden jelenlévő egyetért. Ez egyrészt abszurd helyzetet eredményez, hiszen nem csak az ügyfelektől kell engedélyt kérniük, hanem minden jelenlévőtől. Másrészt ellentmond az előző rendelkezésnek. A szolgálati nyelvhasználat ugyanis az államnyelvtörvényt értelmező kormányrendelet szerint megegyezik a hivatali nyelvhasználattal. A kisebbségi nyelvtörvény 7. § (4) bekezdése szerint azonban ez utóbbihoz nem kell minden jelenlévő beleegyezése, az előbbihez viszont igen.

A fentiek tükrében nyilvánvaló, hogy a rendvédelmi szervekkel való kisebbségi nyelvű kommunikáció elősegítésére sem tett semmit a jogalkotó. A törvény mindössze eltúri, hogy az a rendőr, aki egyébként is beszéli a kisebbségi nyelvet, a nyelvküszöb fölötti településen használja azt, ha ezzel minden jelenlévő egyetért. A többi esetben a kisebbségi nyelv használata tilos, még ha objektív feltételei esetleg adottak volnának is.

2.5. Bírósági eljárás

A nyelvtörvények nem tartalmazzak a bírói eljárás nyelvére vonatkozó részletes szabályozást. Az államnyelvtörvény az államnyelvet jelöli meg a peres eljárások, a büntetőeljárás és a bíróságok nyelveként, a speciális törvényeket jelölve meg a kisebbségi nyelvekre vonatkozó kivételek forrásaként.

A büntetőeljárásról szóló törvény a terhelt jogának a tolmács kirendelését tartja, ha a terhelt kijelenti, hogy nem beszéli az eljárás nyelvét. Ez a szabály tehát nem a kisebbségi nyelvek használatát segíti elő, hanem a szlovák nyelvet nem beszélő külföldiek védelmét.

A polgári peres eljárásban nem egyértelmű a helyzet. A polgári perrendtartásról szóló törvény 18. §-a megengedi, hogy a felek a bíróság előtt anyanyelvükön járjanak el. Azonban míg a régi, 335/1991-es számú bíróságokról szóló törvény 7. § (3) bekezdése hasonló szabályt tartalmazott, az új, 757/2004. sz. bíróságokról szóló törvény 74. § (1) f)

pontja már azt szabja a bíróságok elnökének feladatuk, hogy biztosítsa a bíróságon az államnyelv használatát. A kisebbségi nyelvek használatáról nem rendelkezik. Egyik törvényből sem derül ki, milyen módon biztosítják a fél számára anyanyelve használatát. Mivel az eljárás nyelve mindig szlovák, feltehetően tolmács kirendelésére kerülne sor, és mivel a törvény nem rendelkezik arról, hogy ennek költségeit az állam viselne, feltehetően a tolmácsot kérő félnek kellene állnia őket. Ezért ezzel a joggal is feltehetően azok élnek csak, akik nem beszélik a szlovák nyelvet, tehát rákényszerülnek a tolmács alkalmazására.

Összességében elmondható, hogy a kisebbségi nyelvű eljárás feltételei egyáltalán nincsenek megteremtve Szlovákiában. A törvények csak a kisebbségi nyelv peres fél általi szóbeli alkalmazására adnak lehetőséget, büntetőeljárásban még erre sem, és polgári peres eljárásban is a fél költségére. Nem csoda, hogy minimális azoknak a kisebbségi nyelvű állampolgároknak a száma, akik tolmácsot kérnek a bíróságoktól. Ez messze alulmarad az ország objektív lehetőségeinél.

Ahhoz, hogy a kisebbségi nyelvű bírósági nyelvhasználat értelmet nyerjen, nem reális a kisebbségi nyelvek tolmács útján történő használata. A tolmács egy közvetítő, akadály a fél és a bíróság között, amely a kifejezett információ egy jelentős részét nem tudja továbbítani. Ezért szükség van arra, hogy a bíró maga is közvetlenül értse a kisebbségi nyelvet, illetve maga az eljárás nyelve lehessen a kisebbségi nyelv. Ugyanilyen fontos, hogy a kisebbségi nyelv ne csak szóbeli kommunikációs eszköz, hanem az írásbeli beadványok nyelve is lehessen. Különösen fontos, hogy a bizonyítékok kisebbségi nyelven is elfogadhatóak legyenek fordítás nélkül. Jelenleg a kisebbségi nyelven kiállított bizonyítékokat hivatalos tolmács segítségével kell lefordítani, ami drága és lassú megoldás. Ennek következménye, hogy a jogi szövegek döntő többsége, a teljesen magánjellegű családi kölcsönzési szerződések is szlovákul íródnak, hiszen csak így fogadja el őket a bíróság, így hitelesíti őket a közjegyző. Kisebbségi nyelvű bizonyítékok nélkül viszont nincs kisebbségi bírósági nyelvhasználat se.

A hatékony bírósági kisebbségi nyelvhasználat feltétele tehát a kisebbségi nyelvet beszélő bírák és bírósági alkalmazottak biztosítása. Ez Szlovákia demográfiai összetételét figyelembe véve nem egy lehetetlen elvárás, a kisebbségek által lakott területeken lévő bíróságoknak

vannak, illetve kell, hogy legyenek, kisebbségi nyelvet beszélő bírái. Ezenkívül természetesen biztosítani kell a kisebbségi nyelvű eljárás nyelvi és módszertani segítését, a hivatali nyelvhasználathoz hasonlóan. Eddig semmilyen lépés nem történt ezen a téren, a kisebbségek bírósági nyelvhasználata ezért nem valósulhatott meg.

2.6. Községek és intézmények nevei

Az államnyelvtörvény alapján a község neve csak államnyelven hivatalos. A kisebbségi nyelvű név a kisebbségi nyelvtörvény alapján csupán „megjelölés”, amely nem egyenrangú a „névvel”. Egyrészt csak azoknak a községeknek van ilyen megjelölése, amelyek szerepelnek a kormány által kiadott listán. A közelmúltig azonban számos magyar többségű település (pl. Párkány, Gúta) a törvénnyel ellentétben egyszerűen nem került fel a kormány által elfogadott listára, így nem használhatták kisebbségi nyelvű megjelölésüket. A 2011 végén elfogadott új lista pontosabb az előzőnél, de ismét nem teljes. Nem került fel rá például a Párkány melletti Ebed, pedig 80%-ban magyarok lakják. Valószínűleg egyszerű pontatlanságról van szó, de Ebed lakóit ez nem vigasztalja.

Fontos megkötés az is, hogy a kisebbségi megjelölést nem mindenképp kell használni, hanem csak a törvény által meghatározott esetekben, tehát a község elejét és végét jelző táblán, a közigazgatási szervek épületein levő táblákon és a kisebbségi nyelvű határozatokban. Tilos tehát használni például az iránymutató útjelző-táblákon, vagy azoknak a szerveknek a megjelölésénél, amelyek nem számítanak „közigazgatási szervnek” a kisebbségi nyelvtörvény alapján (ahogy fent már írtam, a kisebbségi nyelvtörvény e kategóriája szűkebb, mint az államnyelvtörvényé), ahogy más köz- és magánintézményeken sem, mint például kórházakon, szociális intézményeken.

Külön rendelkezés teszi kötelezővé a kisebbségi nyelvtörvény által „közigazgatási szerv”-nek tartott intézmények nevének kétnyelvű megjelölését a nyelvküszöb feletti településeken. Nincs tehát erre lehetőség a nyelvküszöb alatt, és nem vonatkozik a szabály az intézmény nevének más formában való használatára, tehát például határozatokban, okiratokon csak szlovák nyelven szerepelhet a név. Például a komáromi kör-

zeti hivatal falán „Obvodný úrad Komárno – Komáromi Körzeti Hivatal” szerepel, de a hivatal által kiadott döntéseken a szlovák szövegben már csak „Obvodný úrad Komárno”, a magyarban „Obvodný úrad Komárno – Komárom”.

Jelentős korlátozás továbbá az is, hogy a kisebbségi megjelölés alárendelt szerepet játszik az államnyelvű névvel szemben. A község elejét és végét kisebbségi nyelven jelző tábla más színű és kisebb méretű, mint az államnyelvű, és mindig az alatt van elhelyezve. A kisebbségi nyelvű közigazgatási határozatokban a kisebbségi nyelvű megjelölést csak az államnyelvű mellett lehet használni, önállóan nem. Tehát míg a szlovák szövegben „Dunajská Streda” szerepel, a magyarban „Dunajská Streda – Dunaszerdahely”.

Megjegyezzük, hogy a szlovák állami szervek még ezeket a korlátozott rendelkezéseket sem hajtják végre. 2011 végén civil aktivisták 39 községben 84 olyan községtáblát számoltak össze, amelyeknek az akkori rendelet értelmében is kint kellett volna lenniük, mégsem voltak kint.¹ A közigazgatási szerveken szereplő megjelölések szintén hiányosak.

2.7. Magántulajdonban lévő közterületi feliratok

Az államnyelvtörvény egyik legtagabb rendelkezése a 8. § (6), amely megköveteli, hogy *minden* a nyilvánosság tájékoztatására szolgáló felirat szlovák nyelvű legyen. Példaként a törvény az üzleteken, sportlétesítményeken, vendéglőkön, utcán (sic!, tehát bármilyen az utcán lévő felirat, nem csupán az utca neve!), az utak mentén és fölött, a tömegközlekedési eszközökben található feliratot említi. Ez példátlan mértékű beavatkozást jelent ezek tulajdonosainak magánszférájába.

Az államnyelvtörvény megengedi, hogy ezeknek a feliratoknak más nyelvű fordítása is legyen, amely tartalmában meg kell, hogy egyezzen a szlovák felirattal, és azonos vagy kisebb méretű betűkből kell állnia. A törvény a sorrendről sem feledkezik meg, nyelvküszöb alatti településeken a szlovák felirat az első, nyelvküszöb felettieken a sorrend szaba-

¹ Az erről készült videó megtekinthető a www.youtube.com-on, „The nameless village project” néven, <http://www.youtube.com/watch?v=CZpLEWWSm8U> (2012-07-03)

don választható. A kisebbségi nyelvtörvény hasonló rendelkezést tartalmaz, de csak a nyelvküszöb fölötti települések esetén, ami azt a látszatot kelti, mintha egyéb településeken ez tilos lenne – pedig ezt az államnyelvtörvény ott is megengedi.

Fontos megjegyezni, hogy a gyakorlatban az üzleteken, vendéglőkön és más magántulajdonban lévő intézményeken elenyésző a kisebbségi nyelvű feliratok száma. A 80%-ban magyar többségű Dunaszerdahelyen például 20%-os a kétnyelvű feliratok aránya, 80%-uk pedig szlovák nyelvű. Szlovák többségű településen teljesen elenyésző a magyar feliratú üzletek és vendéglők aránya, más kisebbségi nyelveken pedig gyakorlatilag nem léteznek. Ennek komplex okai vannak, amelyek között első helyen lehetne említeni a szabályozás áttekinthetetlenségét (sokan azt hiszik, tilosak a magyar nyelvű feliratok), bizonytalanságát (ha most nem is tilosak, a következő kormány könnyen betilthatja őket), és az államnyelvtörvény elfogadása és végrehajtása körüli nacionalista históriát is, amely minden magyar feliratot államellenes irredenta támadásként bélyegzett meg. Ebben a légkörben szimplán megengedni a kétnyelvű feliratokat majdnem ugyanazt a hatást éri el, mintha be lennének tiltva.

Az államnyelvtörvény a reklámok esetében is megkívánja, hogy azok szlovák nyelvűek is legyenek. Ennek rendkívül korlátozó hatása van például a sajtóban és elektronikus médiában megjelenő hirdetésekre. Nagy port kavart fel például az az eset, amikor a Szlovák Kereskedelmi Felügyelet 2010 márciusában nagy összegű, 1.500 eurós büntetést rótt ki a nyitrai regionális *My* újságra, mert az egy magyarországi cég hirdetését szlovák fordítás nélkül közölte. Hasonló módon kapott büntetést 2010 augusztusában a komáromi regionális tv az Országos Frekvenciatanáctól, amiért magyar adásában egy magyar nyelvű újságról szóló reklámot mutatott be magyarul, szlovák fordítás vagy feliratozás nélkül. 2011 novemberében a Frekvenciatanács a párkányi regionális tv ellen indított eljárást, amiért az műsorában magyarul adott közre egy Budapest környéki szőlő eladásáról szóló hirdetést. Mindhárom eljárás az államnyelvtörvény reklámokra vonatkozó rendelkezésének megsértésére hivatkozott. Ezek a példák is mutatják a szabályozás abszurditását, és ugyanakkor rámutatnak annak súlyos következményeire. A magyar nyelvű médiát lehetetlen helyzetbe hozza, ha nem jelentethet meg magyarul hirdetéseket, hiszen célközönsége magyar nyelvű. Ezen-

kívül a magyar tulajdonú hirdetőknél is komoly gazdasági nehézséget okoz, ha nem hirdethetnek magyarul. Márpedig a jelenlegi szabályozás alapján egy magyar újságot vagy kulturális eseményt magyarul magyar nyelvű tv-ben reklámozni nem lehet, illetve csak szlovák fordítással vagy feliratozással, ami a reklámot megdrágítja.

2.8. *Kultúra*

A kulturális intézményekkel és eseményekkel kapcsolatos időszaki kiadványokat, mint például könyvtárak és múzeumok katalógusait, mozik, színházak és koncertek programját, az államnyelvtörvény alapján szlovákul kell megjelentetni, megengedett azonban a „szükséges mértékű” és „elvileg megegyező tartalmú” idegen nyelvű fordítás, ha az az államnyelvű szöveg után következik. Kisebbségi nyelven is megjelenhet egy ilyen időszaki kiadvány, ebben az esetben az „alapvető információkat” szlovákul is tartalmaznia kell. Hogy ez pontosan mit takar, nehéz megítélni, az egyetlen ismert eset, a kalászi önkéntes színjátszók ellen indított 2010-es eljárás ugyanis még eltérő szabályozás alapján indult.

Az államnyelvtörvény a kulturális és oktatási-nevelési események nyelvének is a szlovákot szabja meg. Kivételt képeznek a nemzeti kisebbségek kulturális eseményei, de ezeknek felvezető- és kísérőszövegét a kisebbségi nyelv mellett államnyelven is el kell mondani. Az oktatási-nevelési események kapcsán az államnyelvtörvény csupán az idegen nyelv tanításával kapcsolatosakra tartalmaz kivételt, a kisebbségi nyelvűekre nem, tehát például magyar vagy roma nyelvű emberi jogi szemináriumot vagy hímzőkört Szlovákiában tilos tartani.

A kisebbségi nyelvtörvény ismét egy értelmetlen rendelkezés kapcsán kerül megemlítésre, mely tartalmában azonos az államnyelvtörvény szabályával, de csak a nyelvküszöb fölötti településekre vonatkozik. Ez szűkebb megfogalmazás, mint az államnyelvtörvényé, hiszen azt a látszatot kelti, mintha a nyelvküszöb alatti településeken nem lenne lehetőség kisebbségi nyelvű időszaki kulturális kiadványok kiadására és kulturális események megrendezésére. Pedig az államnyelvtörvény alapján, a fent említett megkötésekkel, van erre lehetőség.

2.9. Média

A nyelvtörvények az írott sajtóra vonatkozóan nem tartalmazzak szabályokat a már említett, földrajzi nevekkal kapcsolatos rendelkezéseken kívül. Az államnyelvtörvény 5. § (4) bekezdése a szlovák nyelv használatát írja elő a sajtókiadványokban, de a kivételeket a sajtótörvény hatáskörébe utalja, amely lehetővé teszi a kisebbségi nyelvű sajtótermékek megjelenését.

Az elektronikus média esetében azonban korántsem ennyire idillikus a helyzet. Az államnyelvtörvény a szlovák nyelvű műsorszórást követeli meg, néhány kivétellel. Eszerint kisebbségi nyelvű sugárzásra lehetőség van az állami Szlovák Rádió és TV-ben, amely korlátozott mértékben tud a kisebbségek igényeinek megfelelni. Az állami magyar rádióadás hagyományosan népszerű, a tv-adás viszont nagyon korlátozott terjedelmű. Általánosságban elmondható, hogy a kisebbségi nyelvű sugárzás sem idejét, sem az anyagi ráfordítást tekintve nem éri el a kisebbségek arányának megfelelő szintet.

Ami a magán- és önkormányzati tulajdonban lévő regionális és helyi adókat illeti, az államnyelvtörvény akkor ad lehetőséget más nyelvű tv-műsor sugárzására, ha az feliratozva van államnyelven, vagy közvetlenül a kisebbségi nyelvű adás után a műsört államnyelven megismétlik. Ez a kikényszerített kétnyelvűség nagyon nehéz helyzetbe hozza a kisebbségi nyelven sugárzó adókat. A kisebbségi nyelven sugárzott műsorok vagy sokkal drágábbak a feliratozás miatt, vagy pedig gyakorlatilag kétnyelvű sugárzásról van szó, fele részben kisebbségi, fele részben államnyelven. Élő műsorok kisebbségi nyelvű sugárzása szinte lehetetlen a szabályozás miatt, mert szimultán tolmácsolást kívánna meg. A reklámokra vonatkozó már említett szabályozást is figyelembe véve az eredmény az, hogy kisebbségi nyelvű kereskedelmi tv-adó egy sem működik Szlovákiában. Önkormányzati fenntartású tv-társaságok léteznek, ezek azonban nem kisebbségi nyelven, hanem két nyelven sugároznak, és nagyon korlátozottak a lehetőségeik, ami a saját műsor készítését illeti, illetve ezek jelentős többletköltséggel járnak. A szlovák nyelvű műsorszórást „természetesen” semmi nem korlátozza, magyar többségű településeken is lehet szlovákul műsört sugározni, a törvény nem követeli meg a kisebbségi nyelvű feliratozást vagy fordítást a nyelv-küszöb feletti településeken sem.

A fenti rendelkezések rendkívüli módon korlátozzák a kisebbségi nyelvű műsorszórás lehetőségét. Rendkívül fontosnak tartjuk, hogy a törvény ne avatkozzon be a kisebbségi nyelvű műsorszórásba, illetve csak olyan mértékben, hogy megkövetelje, a kisebbségi nyelven sugárzó adók számarányuknak megfelelően jussanak sugárzási engedélyhez. Az állami Szlovák Rádió és TV esetében pedig szükséges, hogy a kisebbségi nyelvű sugárzás mind idejében, mind költségeiben megfeleljen a kisebbségek lakosságán belüli arányának.

2.10. Egészségügyi és szociális intézmények

Az államnyelvtörvény főszabályként megköveteli, hogy az egészségügyi és szociális intézmények alkalmazottai államnyelven kommunikáljanak ügyfeleikkel. Az államnyelvtörvény és a kisebbségi nyelvtörvény is megengedi, hogy a kisebbséghez tartozó személy saját nyelvén kommunikáljon az intézmény alkalmazottaival a nyelvküszöb fölötti településeken. Ennek következtében a nyelvküszöb alatti településeken a kisebbségi nyelvű kommunikáció tilos. Ez azonban ellentmond az államnyelvtörvény ugyanazon pontja második mondatának, mely szerint a kisebbségi anyanyelvű ügyféllel olyan nyelven is lehet beszélni, amelyen meg tudja értetni magát. Teljesen értelmezhetetlenné teszi a szabályozást, hogy ugyanaz a bekezdés két egymásnak ellentmondó rendelkezést tartalmaz. Ennek oka, hogy az általános kivétel eredetileg csak a szlovákul nem beszélő ügyfelekre vonatkozott, ezt változtatta meg a 2011-es módosítás úgy, hogy a kisebbségi anyanyelvű ügyfelekre általában is kiterjedjen. Hogy egy nyelvküszöb alatti településen van-e a magyar ügyfélnek joga magyarul beszélni a magyar orvossal, az a fenti egymásnak ellentmondó szabályozás értelmezésétől függ.

Ami biztos, hogy bár joga van, a gyakorlatban ez nem sokat jelent. Az intézmények ugyanis sehol nem kötelesek kisebbségi nyelven beszélő munkatársakat alkalmazni. Az államnyelvtörvény kihangsúlyozza, hogy az alkalmazottak nem kötelesek ismerni a kisebbségek nyelvét. A kisebbségi nyelvtörvény pedig azt a „kötelezettséget” támasztja az intézményekkel szemben, hogy biztosítsák a kisebbségi nyelvű kommunikációt, ha ezt „az adott intézmény feltételei megengedik”.

Mivel a kórházak nagy része a kerületi és járási székhelyeken van, olyan településeken, ahol a kisebbségek aránya nem éri el a nyelvküszöböt jelentő 20%-ot, gyakori, hogy a restriktív szabályozásnak köszönhetően a magyarul beszélő ápolók és orvosok sem mernek a magyar páciensekkel magyarul beszélni. Arra is van eset, hogy a kórház tiltja az ápolóknak a magyar nyelvű kommunikációt a nyelvtörvényre hivatkozva, ahogy az például Nyitrán és Kassán történt. A nyelvküszöb feletti községekben pedig teljesen véletlenszerű, hogy az ügyfél találkozik-e magyar orvossal vagy ápolóval. A szlovákiai orvosi egyetemi képzésnek nem része a kisebbségi nyelvek akár önkéntes megismerése, és az alkalmazási politika sincs tekintettel az orvosok nyelvismeretére. Ezért nem ritka, hogy magyar többségű községek orvosi intézményeiben szlovákul beszélő orvosok dolgoznak, míg magyarul beszélő orvosok kerülnek a nyelvküszöb alatti települések kórházaiba, ahol elvértve találkoznak magyarul beszélő páciensekkel.

2.11. Szankciók és ösztönzők

Az államnyelvtörvény egyik legvitatottabb rendelkezése a szankciókról szóló volt. A törvény 2011-es módosítása ezeknek körét és nagyságát szűkítette ugyan, de nem szüntette meg őket. Továbbra is lehet büntetést kiróni a közigazgatási szervekre, ha a nyilvánosságnak szóló információ nem felel meg a törvénynek (ebbe gyakorlatilag a közigazgatási szervek teljes tevékenysége beleérthető), illetve mindenki másra, beleértve a magánszemély vállalkozókat (kisiparosokat), ha a veszélyre figyelmeztető feliratokat nem írják ki szlovákul. A törvény továbbra sem határozza meg, milyen típusú kihágásért milyen nagyságú szankció jár, csupán annak alsó és felső határát jelöli meg 50 és 2.500 euróban.

A kisebbségi nyelvtörvény 2011-ben vezette csak be a szankcionálás lehetőségét. Az államnyelvtörvénnyel szemben pontosan meghatározza azt a 8 kihágást, amiért pénzbüntetés jár. Az egyes kihágásokért járó büntetés nagyságát a kisebbségi nyelvtörvény sem pontosítja, de megadja a büntetés nagyságát meghatározó szempontokat.

Fontos megemlíteni, hogy az államnyelvtörvény megsértéséért nem csak az államnyelvtörvény alapján lehet szankciókat kiróni. Mivel az

államnyelvtörvény nagyon széles körű társadalmi viszonyokat szabályoz, sokszor más szervek is eljárnak az államnyelvtörvény megszegése esetén. 2010-ben például a Szlovák Kereskedelmi Felügyelet szankcionált az államnyelv megsértéséért a reklámokról szóló törvény alapján, és a Frekvenciatanács a műsorszórásról szóló törvény alapján.

A szankciók esetében nem az a fontos, hogy mire vonatkoznak, hanem pusztán létük és félelemkeltő hatásuk. A nyelvhasználati szabályozás áttekinthetetlen és egymásnak ellentmondó, ezért az átlagpolgároknak kevés lehetőségük van igazodni hozzá. A szankció léte arra ösztönzi őket, hogy minél nagyobb mértékben használják a szlovák nyelvet, mert a szabályozás ismeretének hiányában ez az egyedüli biztos dolog, amiért nem jár büntetés. A kisebbségi nyelvhasználat szankcióinak egyelőre nincs ilyen hatása, aminek egyik oka, hogy politikailag elképzelhetetlen a szankciók alkalmazása.

Sok szó esett arról, hogy a szankciók helyett inkább ösztönzőkkel kellene az államnyelvtörvény betartását elősegíteni. Eddig senki nem állt elő ösztönzőkről szóló javaslattal. Ennek legkézenfekvőbb oka, hogy az államnyelvtörvény végrehajtása mindig is biztosított volt, annak alkalmazásához a feltételek adottak, megsértésére nem kerül sor. Egyszerűen nincs mit ösztönözni, illetve további ösztönzés már a kisebbségi nyelvhasználók befolyásolásával valósulhatna csak meg. Az államnyelvtörvény csak egy általános rendelkezést tartalmaz, melynek alapján az állam köteles elősegíteni, hogy mindenki megtanulhassa az államnyelvet.

Az ösztönzők hiánya azonban rendkívül súlyos a kisebbségi nyelv-törvény esetében. A kisebbségi nyelvhasználat gyakorlati feltételei ugyanis nem adottak, és ezek szankciókkal sem teremthetők meg.

3. Törvény és gyakorlat között – a nyelvtörvények végrehajtása

A nyelvhasználati szabályozás vizsgálatát hagyományos módon jogi és gyakorlati elemzésre oszthatjuk. Szlovákia esetében azonban ennél bonyolultabb a kép, ugyanis a jog és a gyakorlat kapcsolata máshogy alakult két különhatárolható területen.

Az államnyelvtörvény kötelességként írja elő a szlovák nyelv használatát mind az állami szervek, mind az állampolgárok számára, garantálva azt, hogy aki szlovákul akar beszélni, az a törvény által szabályozott területen erre képes lesz. Ezzel szemben a kisebbségi nyelvtörvény *nem biztosítja* a kisebbségi nyelvek használatát, csupán *nem tiltja* azt bizonyos körülmények között. Egy állampolgárnak tehát „joga” van anyanyelvét használni, arra már viszont nincs joga, hogy az a személy, akivel kommunikál, szintén használja a magyar nyelvet. Ha ez a személy magánszemély, a kérdés kettőjük megegyezésén múlik. Ezzel a következő alfejezetben foglalkozom. Ha viszont közszerelő, ott magának a jognak a deklarálása még nem jelent megoldást, ugyanis annak végrehajtása további állam általi lépéseket kíván meg. Szlovákiában ezekre a végrehajtási lépésekre nem került sor.

Az államnyelvtörvény elfogadása előtt a szlovák közigazgatás évtizedek óta szlovák nyelven működött. Minden írásbeli dokumentum szlovák nyelven készült, nem lehetett valaki közigazgatási alkalmazott a szlovák nyelv ismerete nélkül. Ebben a helyzetben a szlovák nyelvű hivatali nyelvhasználat feltételei mindenütt adottak voltak, nem volt községe vagy hivatala az országnak, ahol nem a szlovák lett volna az írásbeli ügyintézés nyelve, vagy ahol egy ügyféllel nem tudtak volna szóban szlovákul kommunikálni.

Ezzel szemben a kisebbségi nyelvű hivatali nyelvhasználat teljesen informális szinten létezett csak. Írásban nem volt lehetőség kisebbségi nyelvű kommunikációra, szóban pedig kisegítő jellege lehetett csak. A nagy magyar többségű településeken a hivatalnokok nagy része nyilván beszélt például magyarul, és az ügyfelekkel való kapcsolattartásban is használták a magyar nyelvet. A szlovák többségű községekben azonban csak akkor volt lehetősége a magyar nyelv használatára az ügyfélnek, ha véletlenül általa ismert magyarul beszélő hivatalnokhoz került.

A kisebbségi nyelvű ügyintézés nyelvi és módszertani szempontból sem fejlődött a második világháború óta. A törvényeket nem fordították le, az új közigazgatási és jogi terminológiának nem lett kisebbségi megfelelője. Máig jellemző, hogy a hivatalnokok és a polgárok magyar szövegben is szlovákul használják a hivatalok és jogintézmények neveit, hiszen ezeknek nincs hivatalos magyar megfelelője, főleg ha Magyarországon nem létező hivatalról van szó (pl. „živnostenský úrad”, körülbelül

„iparendélyi hivatal”). A magyar iskolában érettségizett hivatalnokok sem képesek magyarul megszerkeszteni egy közigazgatási határozatot vagy döntést, hiszen a módszertani segítség, a formanyomtatványok, a határozatminták, a szakszókincs csak szlovák nyelven elérhető.

Ilyen előzmények után fogadta el a szlovák parlament nemzetközi nyomásra 1999-ben a kisebbségi nyelvtörvényt. Az korántsem próbálta meg ellensúlyozni az államnyelvtörvény hatását. Jóval szűkebb személyi, tárgyi és területi hatályát máig megtartotta. Végrehajtására ugyanakkor az állam semmilyen lépést nem tett. A hivatali nyelvhasználathoz nyelvi és módszertani segítségre van szükség, a közigazgatási és jogi szakterminológia megteremtéséhez, formanyomtatványok és iratminták lefordításához. Ebből egyelőre semmi nem valósult meg, és badarság azt gondolni, hogy erre a hivatalnokok önmaguktól képesek lesznek. Például a közokiratok sablonjait központilag gyártják, és bár elvileg 1999 óta van lehetőség kétnyelvű közokiratok kiállítására, a sablonok máig szlovák nyelvűek. 2011 óta a törvény nevesíti az anyakönyvi kivonatot, mint kétnyelvű okiratot. Máig nem készültek el azonban a kétnyelvű kivonatok mintái.

Általánosságban elmondható, hogy semmilyen gyakorlati lépés nem történt annak érdekében, hogy a kisebbségi nyelvtörvény rendelkezései a gyakorlatban érvényesíthetők legyenek. Nem került sor magyarul beszélő hivatalnokok, rendőrök, orvosok felvételére, nyelvi képzésére vagy támogatására. A vegyesen lakott területeken a magyar alkalmazottak száma közelít a lakosságon belüli arányukhoz. Azonban ez nem a nyelvtörvények miatt van így, nem tudatos nyelvi tervezés eredménye.

Az általános és egyik legfontosabb elmulasztott lépés a nyelvi szabályozásról való tájékoztatás. A többször módosított nyelvtörvények teljesen áttekinthetetlen helyzetet teremtettek, amelyet tovább bonyolított a kormánynak az államnyelvtörvény értelmezésére kiadott és annak több ponton ellentmondó utasítása. Ebben a helyzetben nem hogy az állampolgárok, de maguk a hivatalnokok, rendőrök stb. sem tudják, mikor használhatják a magyar nyelvet és mikor nem. Ezért sokan minden körülmény között a biztos megoldáshoz, a szlovák nyelv használatához folyamodnak.

A nyelvtörvények számos további rendelkezése azért végrehajthatatlan, mert a kapcsolódó törvények módosítására nem került sor. Így

például a kisebbségi nyelvtörvény lehetővé teszi, hogy a vasútállomások nevei kétnyelvűek legyenek. A vasúti törvény azonban ezt továbbra is megakadályozza, ezért továbbra sincs kétnyelvű vasútállomás az országban.

Néhány esetben az állami szervek az egyértelmű rendelkezéseket is elszabotálják. Említettük, hogy az ország területén civil aktivisták 39 községben 84 hiányzó magyar községtáblát találtak. 2011 októberében levélben szólították fel az Országos Közútkezelő Vállalatot ezek pótlására, azonban erre máig nem került sor.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet legutóbb 2010 júliusa és augusztusa között végzett felmérést a magyar nyelv használatáról azon az 535 településen, ahol a magyar lakosság számaránya meghaladja a 10%-ot.² Az eredmények azt mutatják, hogy a polgármesterek 40%-a nem volt tisztában azzal, hogy a törvény alapján biztosítaniuk kell a magyar nyelvű kommunikációt. A magyar nyelv szóbeli használatára a települések 88%-ában volt lehetőség, írásban azonban csak 30%-ukban. Az általános érvényű rendeletek a községek 15%-ában jelennek meg magyarul is. Az államnyelvtörvény 2009-es változása után emelkedett azon települések száma, ahol a hangosbeszélők által leadott közlemények először szlovákul, aztán magyarul voltak hirdetve és jelentős mértékben csökkent azon települések száma, melyek azelőtt csak magyarul hirdettek.

4. Nyelvhasználat a gyakorlatban

Bár az előző kérdéssel nyilván összefügg, mégis külön említem a nyelvhasználat egyéb színtereit. Magánszemélyek közötti nyelvhasználat esetében ugyanis nincs szükség központi végrehajtási lépésekre. A nyelvtörvények hatása itt két módon jelentkezik.

Egyes területeken a jog ténylegesen beavatkozik a nyelvszabadságba. Ennek beszédes példája a magyar nyelvű magán-műsorszórók ellehetetlenítése. A kötelező kétnyelvűség, feliratozás, többletköltségekkel jár, és a reklámbevételeket csökkenti. Élő közvetítést, interaktív, nézői rész-

² Mrva Marianna – Szilvássy Tímea 2011. Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, XIII. évfolyam 1. sz. 37–58.

vételen alapuló műsorokat pedig szinte lehetetlen magyarul készíteni. Ezért a magyar nyelvű műsorszórás a szabályozás egyik legkomolyabb kárvallottja.

Más területeken nem maga a jog korlátozza a gyakorlatot, hanem az azzal kapcsolatos bizonytalanság, és az államnyelvtörvény 1995-ös végrehajtását kísérő nacionalista hisztériához kötődő tapasztalatok. Ennek jó példája a vállalkozók óvatossága a magyar feliratokkal kapcsolatban. Az üzletek, vendéglők külső és belső tábláin a magyar többségű településeken is ritkaságszámba mennek a magyar feliratok. Hasonló módon a reklámok, óriásplakátok döntő többsége is csak szlovák nyelvű.

Érdekes módon a csak szlovák nyelvű feliratok használatában élen járnak egyes magyarországi székhelyű vagy érdekeltségű cégek.³ Az OTP Bank például közismerten nem használ magyar feliratokat, például a magyar szülőknek szóló, Bethlen Gábor Alappal kapcsolatos számlanyitást is szlovákul hirdeti a 88%-ban magyarok lakta Gútán. Hasonlóan a MOL tulajdonába tartozó Slovnaft benzinkutak is csak szlovák nyelvűek, pedig Dél-Szlovákiában számos helyi benzinkút teljesen kétnyelvű. A győri Árkád is szlovák nyelven hirdeti magát a csallóközi magyaroknak. 2012 tavaszán nagy vihart kavart a sajtóban a Norbi Update cég esete, amelynek tulajdonosa a sajtóban sértegette a Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom aktivistáit, és fejtette ki, hogy miért nem fog cége magyar feliratokat használni „a szlovákok országában”. Indoklásul a magyar cégek általában a nyelvtörvényt jelölik meg. Jogi osztállyal rendelkező és megbízott ügyvédeket foglalkoztató nagy cégek esetében ez inkább tűnik hamis ürügynek, mint tévedésnek.

Vannak a nyelvhasználatnak olyan területei, ahol a jognak semmilyen korlátozó hatása nem volt a gyakorlatra. Például a földrajzi neveket elvileg a magyar nyelvű sajtóban is kétnyelvűen kellene írni – azonban ennek végrehajtására semmilyen lépések nem történtek, az újságírók magyar szövegben továbbra is magyarul használják a földrajzi neveket,

³ Ennek összefoglalását lásd. Fiala-Butora János, Trianon update, avagy magyar cégek esete a szlovákiai kétnyelvűséggel. <http://www.kozbeszed.sk/2012/04/trianon-update-avagy-magyar-cegek-esete.html> (2012-07-03)

esetleg az észak-szlovákiai, magyar nevén nem közismert településeket írják kétnyelvűen.

A nyelvhasználat szempontjából külön említést érdemelnek azok az esetek, ahol az állam magánfélként lép fel. A közüzemi szolgáltatások, a közlekedési vállalatok, egészségügyi és szociális intézmények magánsze-replőnek számítanak, ám legtöbbször állami vagy önkormányzati tulajdonban vannak. Az állam itt nem csak törvényi úton akadályozza a magyar nyelv használatát, hanem közvetlenül befolyásolja az ellenőrzött cégek gyakorlatát. A következetes szlovák nyelvhasználat mellett a magyar nyelv szóban, informálisan és véletlenszerűen jelenhet csak meg.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet idézett felmérése szerint, amelyik településen van egészségügyi intézmény, ott az esetek háromnegyedében van lehetőség a magyar nyelv használatára – azonban például általános orvos csak a magyarlakta települések harmadában van. A buszmegállók kevesebb mint negyedén, és a falu határában álló üdvözlőtáblák 62%-án van csak magyar felirat.

5. Új tendenciák

A 2010-es évtől két érdekes változást figyelhettünk meg a nyelvhasználat terén. Egyrészt a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának megalakulásával egy komoly szakmai és társadalmi erőt képviselő civil tömörülés jött létre, amelyik a nyelvhasználati szabályozás módosítása mellett kampányol. A Kerekasztal elkészítette saját javaslatát a kisebbségi nyelvtörvény módosítására, amelyet nyílt vitára bocsátott, és javaslatot tett a megvalósítás módjára is. A Hid-Most kormánypárt azonban elutasította az együttműködést, saját javaslatot készített, amely megbukott, nem sikerült előrelépést elérni a nyelvhasználati jogok bővítése terén. A nyelvhasználati szabályozás módosítása továbbra is nyitott kérdés, és a Kerekasztal színre lépésével politikairól részben szakmai síkra terelődött a kérdés.

Ezzel párhuzamosan jelentek meg azok a civil csoportok, amelyek a magyar nyelv használatáért szállnak síkra az üzleti szférában. A legismertebb közülük a Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom, melynek aktivistái 2011 nyarán azzal hívták fel magukra a figyelmet, hogy a magyar

nyelv hiányára figyelmeztető matricákkal ragasztgatták tele a dél-szlovákiai városok szlovák nyelvű kirakatait. Azóta állítottak már kétnyelvű útjelző táblát, pótolták a vasúti tájékoztatásból hiányzó magyar szöveget, és további, nagy médiafigyelemben részesülő kezdeményezéseik voltak. A mozgalom akcióit több magyar többségű városban (pl. Somorján, Dunaszerdahelyen, Komáromban) a kétnyelvűség tiszteletben tartására felhívó helyi rendelet elfogadása követte, amelyeknek azonban kötelező ereje nincs. Ennek ellenére, a további matricák elkerülése érdekében és a közhangulat változására reagálva több csallóközi üzlet tábláin az utóbbi évben megjelentek a magyar nyelvű feliratok.

6. Javaslatok a stratégiaalkotáshoz

A szlovákiai magyar nyelvhasználat jogi helyzetének a fenti elemzés alapján három szintjét különböztetném meg: vannak területek, ahol maga a szabályozás közvetlen gátja a magyar nyelv használatának; vannak olyanok, ahol maga a szabályozás megengedő, de végrehajtására központi lépések szükségesek, amelyekre azonban nem került sor; és végül néhány kérdésben a nyelvhasználók hozzáállása az, ami az előrehaladás gátja. Ez a felosztás természetesen nem különíti el egymástól teljesen a nyelvhasználat színtereit, egy adott terület mindhárom szinten is megjelenhet különböző összetevői által. Jelentősége az, hogy mindhárom összetevő más eszközökkel befolyásolható, más megoldást kíván. Ugyanilyen fontos tudatosítani azt is, hogy ugyanaz a cél más eszközökkel is elérhető, valamint hogy a sikerhez mindhárom szint kezelésére szükség van.

Ezt azért tartottam lényegesnek leszögezni, mert a szlovákiai magyar érdekképviselőt céljaként idáig mindig a nyelvhasználati szabályozás megváltoztatása szerepelt. Ezen a téren szinte semmi előrelépés nem történt az elmúlt húsz évben. A törvény egyes rendelkezései körüli partalan viták ugyanakkor elhomályosították azt a tényt, hogy maga a jog csak ritkán befolyásolja közvetlenül a nyelvhasználatot, akkor is többnyire negatívan. A kisebbségi nyelvhasználati törvény egyes pozitív rendelkezéseinek végrehajtása teljesen háttérbe szorult, azt a magyar vezetésű minisztériumok is elhanyagolták.

6.1. Gyakorlati lépések

A nyelvhasználat gyakorlati akadályainak tudatosítása egyben lehetőséget is ad arra, hogy ebben a folyamatban a szlovák állam mellett mind a szlovákiai magyar közösség, mind a magyar állam részt vegyen. Természetesen a szlovák államnak vannak erre a leghatékonyabb eszközei: a magyar nyelv használatának megkövetelésével és költségvetési források biztosításával könnyen elérhető lenne a magyar nyelv egyenjogúsítása a közigazgatásban. Ugyanehhez közelíteni azonban más módon is lehet. A gyakorlati akadályok között fontos helyet foglal el a hivatalnokok és állampolgárok tájékoztatlansága köteleességeikről és jogaikról, valamint a hivatalnokok nyelvi és módszertani támogatásának megoldása. Mind a kettő részben pénz-, részben szervezési kérdés, azonban hatékony gyakorlati lépések szlovák állami támogatás nélkül is elképzelhetők. Például a szlovák közigazgatásban használt formanyomtatványok és iratminták véges számúak. Ezek lefordítására, magyar nyelvű sablonszövegek, közigazgatási szakszótár és módszertani útmutató kidolgozására a szlovákiai magyar civil szektornak megvan a szakmai kapacitása.

Hasonló módon, az üzleti szféra által használt egynyelvű szlovák feliratok és reklámok esetében is leghatékonyabban az állam tudna eljárni, ha ezek kétnyelvűségét a törvény által megkövetelné, ahogy azt jelenleg a szlovák feliratok esetében teszi. Erre sem kell azonban ölbetett kézzel várni. Az okok között ismét szerepel a nyelvtörvénnyel kapcsolatos tájékoztatlanság, a kétnyelvűsítés költségei, valamint a megszo-kás. A Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom és más civil csoportok sikerei azt mutatják, ezen a téren is lehet előrelépni állami támogatás nélkül. A „Fontos vagy!” mozgalom például segítséget nyújt az érdeklődő vállalkozóknak a kétnyelvű kirakatok és feliratok megtervezéséhez és fordításához, és közzéteszi a következően kétnyelvű komáromi üzletek listáját. Hasonló csoport alakult nemrég Érsekújvárbán is, amely a magyarul is elérhető szolgáltatások listáját állította össze. Ezek a kezdeményezések fontos szerepet játszhatnak a magyar nyelvű vásárlók közös fellépésének megszervezésében, amelynek jelentős hatása lehet az üzleti szféra nyelvhasználatára. Valószínűleg csak idő kérdése az első nyilvános bojkottra való felszólítás.

6.2. *A nyelvhasználati szabályozás átalakításának céljai*

Természetesen vannak területek, ahol a nyelvhasználati szabályozás változása nélkül nem lehetséges az előrelépés. Illetve általánosságban elmondható, hogy a kedvezőbb szabályozás megfelelő gyakorlati lépésekkel ötvözve sokat segíthet a nyelvhasználati gyakorlaton. Az eddigi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a szlovákiai magyar politikai pártok ennek a célnak nem csak az elérésére, hanem megfogalmazására sem voltak képesek. Ezért első lépésként szükséges komolyabb társadalmi vitát folytatni arról, mit várunk egy „jó” szabályozástól. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala ennek szakmai háttérét biztosítani tudja.

Véleményem szerint a szabályozás célja kettős: egyrészt biztosítani a magyar identitású lakosok számára anyanyelvük minél szélesebb körű kényelmes és zaklatásmentes használatát, másrészt olyan nyelvi környezet teremteni, amelyben a magyar nyelv elsajátítása előny, az új generációk és a más anyanyelvűek számára is. Mindezt három szinten határozhatjuk meg: első lépésként a jelenlegi jogokat nem tágitva, azok gyakorlati alkalmazásának feltételeit kell megteremteni a törvény által. Ez a szempont az eddigi módosítások során háttérbe szorult, ezért a sokszor nem kis politikai tőkebefektetéssel elért „eredmények” is használhatatlanok a gyakorlatban. Sokszor két nagyon hasonló rendelkezés gyakorlati hatásai között jelentős különbség van, melyek a politikai vitában meg sem jelennek. Ezt figyelembe véve a jogok szintjén formailag szinte semmit nem változtatva elérhető lenne, hogy a kisebbségi nyelvhasználati törvény tényleg ösztönző módon hasson a nyelvhasználatra. Hogy mást ne mondjak, a széttöredezett szabályozás egységes törvényben való re-kodifikációja és a belső ellentmondások feloldása jelentősen növelné a szabályozás áttekinthetőségét és ezzel a nyelvhasználati gyakorlatra kifejtett pozitív hatását. Ez a legalacsonyabb szintű cél, amely ugyanakkor a legkisebb társadalmi és politikai ellenállást válthatja ki.

Második célként a magyar nyelv hivatalos nyelvvé nyilvánítását, a szlovák nyelvvél azonos szintű státusának rögzítését jelölném meg. Ez szükséges ahhoz, hogy érdemi szerepet tudjon betölteni a közszférában, bírósági, közigazgatási eljárás nyelve lehessen, hivatalosnak számítsa-

nak a magyar okiratok stb. Fontos szempont, hogy így a magyar nyelv munkaerő-piaci értéke is növekedne. A magánszférára is komoly hatása lenne, mivel elosztatná a jelenleg nyelvhasználattal kapcsolatban fennálló bizonytalanságot.

Végül hosszú távon szükséges a magyar mint kisebbségi nyelv bizonyos mértékű előnyben részesítése. Ennek nemzetközi példái vannak, például a kanadai Québec tartomány esetében. Ezek szlovákiai meghonosítása jelenleg utópia, de megemlékezni érdemes róluk legalább a stratégiai tervezés szintjén.

6.3. A szabályozás átalakításának eszközei

Természetesen könnyebb meghatározni a nyelvhasználati szabályozás átalakításának céljait, mint az azokhoz vezető eszközöket. A helyzet huszonkét évi kisebbségi politizálás után nem túl biztató: a szlovákiai magyar pártok szinte semmi előrelépésre sem voltak képesek, és nem nagyon látszik, hogy ez a helyzet mitől változna meg.

Három szempontot jelölök meg, amelyek ha nem is oldják meg a problémát, esetleg segíthetnek. Az első a szakmailag megalapozott javaslatok elkészítése. Személyes tapasztalatom, hogy a politikai viták szakmai szempontból nagyon alacsony színvonalúak, sokszor a magyar képviselőknek sincs elképzelésük a tényleges nyelvhasználati helyzetről és a szabályozás hatásairól. A politikai alkuk eredménye pedig gyakran rögtönzéseken alapul. Ebben a helyzetben magas színvonalú és alaposan megindokolt javaslatok készítése minőségi előrelépést jelenthet. Az ehhez vezető utat a pártok és a civil szféra együttműködésében látnám, illetve úgy gondolom, az egyes határon túli régiók magyar szervezetei között is szorosabb együttműködésre van szükség. A Kerekasztal nyelvhasználati vagy önkormányzati törvényjavaslatának kidolgozásakor fel tudtuk használni a hasonló erdélyi javaslatokat, azonban ezeket csak írásos formában ismerhettük meg. Számos kérdés és kétely merült fel velük kapcsolatban, amelyet szakmai találkozókra lehetne tisztázni. A magyar-magyar találkozók így némileg pótolhatnák az országos szakmai fórumok és viták hiányát, amiből minden közösség, különösen a kisebbek, meríteni tudnának.

A második lehetőség a társadalmi vitában rejlő lehetőségek kiaknázása. Elsősorban a többségi társadalom felé való kommunikációban vannak nagy tartalékaink, az eddigi viták ugyanis magyar belügynek számítottak, és a szlovákok esetleg politikai szinten találkoztak velük. Köztudomású, hogy a többségi társadalomban meglehetősen torz kép él a magyarság helyzetéről és igényeiről, és ezt némileg oszlatni kell és lehet is. Ez ismét egy olyan kérdés, amire huszonkét év alatt nem került sor. Természetesen a vitának célzottnak kell lennie, és hatékonysága gondos előkészítést kíván, de úgy vélem, jó esetben relatíve kis befektetéssel jelentősen tágítani lehetne a kisebbségvédelem politikai kereteit.

A harmadik lehetőség pedig a nemzetközi jogi lehetőségek aktívabb kihasználása. Hajlamosak vagyunk a nemzetközi szervezeteket súlytalanoknak tekinteni, de véleményem szerint ez leginkább szerepük félreértelmezéséből adódik. Nem képesek kényszeríteni a szlovák államot álláspontja megváltoztatására, de pártatlanságuk okán véleményük jelentős politikai szerepet tud játszani mind hazai, mind nemzetközi szinten. A nemzetközi szervezetekkel való szorosabb együttműködés, a nemzetközi ajánlások befolyásolása és hazai megismertetése, a végrehajtási folyamatokban való részvétel ismét olyan tevékenységek, amelyekre még nem került sor.

Külön kérdésként merül fel, hogy a fenti folyamatokban milyen szerepet tud játszani a magyar állam. Meglehetősen szkeptikus vagyok azzal kapcsolatban, hogy a magyar kormány képes-e akár kétoldalú, akár többoldalú diplomáciai lépésekkel a szlovák kormányt álláspontja átgondolására kényszeríteni. Az elmúlt huszonkét év tapasztalata, hogy az ilyen próbálkozások a legritkább esetben vezetnek sikerre. A magyar kormány szerepét sokkal inkább abban látom, hogy inkább a fenti folyamatokat támogassa, minthogy szükségtelenül konfrontációba kerüljön a szlovák kormánnyal. A közvetlen nyomásgyakorlás eredménye ugyanis a legritkább esetben sikeres, és leginkább a szlovákiai magyarok elleni retorzióhoz vezet.

Irodalom

- Andrássy György 2010. A hivatalos nyelvek száma és az emberi jogok. *Jogtudományi közlöny*, LXV. évf. 9, szeptember. 403–414.
- Andrássy György – Vogl Márk 2010. *Az emberi jogok és a nyelvek*. *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 146. Pécs.
- Brubaker, Rogers 1996. *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Csernusné Ortutay Katalin 2002. Nyelvtörvények, elnemzetlenítés. *História* 9–10. sz.
- Gellner, Ernest 2004. A nacionalizmus kialakulása: a nemzet és az osztály mítoszai, in: Kántor Zoltán szerk., *Nacionalizmuselméletek*. Budapest: Rejtjel. 45–78.
- Kis János 1997. *Az állam semlegessége*. Budapest: Atlantisz.
- Korhecz Tamás 2000. *Different legal models which can guarantee the effective participation of national minorities in decision making concerning their specific identity*. Doctoral thesis. Budapest: Central European University.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Pozsony: Kalligram.
- Lantschner, Emma – Sergiu Constantin – Joseph Marko eds. 2012. *Practice of Minority Protection in Central Europe*. European Academy Bolzano.
- Raz, Joseph 1997. Multikulturalizmus – liberális szempontból. In: Feischmidt Margit szerk., *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris – Láthatatlan Kollégium. 173–189.
- Ringelheim, Julie 2010. Minority rights in a time of multiculturalism – the evolving scope of the Framework Convention on the Protection of National Minorities. *Human Rights Law Review*, Vol. 10, Issue 1. 99–128.
- Taylor, Charles 1997. Az elismerés politikája. In: Feischmidt Margit szerk., *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris – Láthatatlan Kollégium. 124–152.
- Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja, www.statistics.sk